

Alphons Kloosterman: Voorbeelding schakelen

R. Broersma, D. Hartveldt en E. Tahitu, *Overschakelen / Werken aan tekstvaardigheid in klassen met Molukse leerlingen*. Assen/Utrecht: SBO/LSEM, 1992; f 19,50

R. Broersma, M. Kingmans, *Overschakelen / Werken aan woorden I; een project woordenschatuitbreiding geschiedenis; katern basis onderwijs*. Assen/Utrecht: SBO/LSEM, 1992; f 19,50.

J. Bies, R. Broersma, D. Hartveldt, G. Kreulen, *Overschakelen / Werken aan teksten I; een cursus tekstsoortgericht schrijven voor klassen met Molukse leerlingen; katern voortgezet onderwijs*. Assen/Utrecht: SBO/LSEM, 1992; f 9,50.

Een onderwijspakket

Docenten van de Hogeschool Drenthe en de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, die participeren in het Samenwerkingsverband Bicultureel Onderwijs (SBO) regio Assen, deden onderzoek naar de taalvaardigheid van Molukse leerlingen om op basis daarvan een opleidingsprogramma te ontwikkelen en zo een nieuwe impuls te geven aan het NT2-onderwijs. Het uiteindelijke resultaat, uitgegeven door het Landelijk Steunpunt Edukatie Molukkers (LSEM), is een onderwijspakket, bestaande uit een didactiekboek voor opleiding en nascholing: *Werken aan tekstvaardigheid in klassen met Molukse leerlingen*, een eerste katern lesmateriaal voor de bovenbouw van het basis-onderwijs: *Een project woordenschatuitbreiding*, en een eerste katern lesmateriaal voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs: *Een cursus tekstsoortgericht schrijven*.

Overschakelen

Dit pakket is uitgebracht onder een titel die enige uitleg behoeft: *Overschakelen*. Het is een

stille verwijzing naar de eerste methode 'Nederlands als tweede taal' *avant la lettre* voor het onderwijs in de Nederlandse taal aan Molukse leerlingen van de lagere school: *Schakels* (1968). In de tachtiger jaren meende men dat specifieke aandacht voor het Nederlands aan Molukse leerlingen niet nodig was, omdat de taal niet het meest wezenlijke probleem vormde. Immers Molukse leerlingen spraken Nederlands. Belangrijker was de aandacht voor hun eigen identiteit en hun identificatiemogelijkheden door het geven van onderwijs in de eigen taal en cultuur (indertijd wel 'bicultureel onderwijs' genoemd). Uit bovenvermeld onderzoek bleek echter dat de thuistaal van de meeste Molukse leerlingen (of het nu om Moluks-Maleis, een Moluks gekleurd Nederlands of beide gaat) nog altijd zo ver van de schooltaal afstaat, dat het spreken in termen van eerste en tweede taal voorlopig gerechtvaardigd blijft.

Dit inzicht, namelijk dat Molukse leerlingen NT2-leerders zijn, vraagt na de periode, die volgde op de methode *Schakels* – een periode zonder specifieke aandacht voor het leren van het Nederlands – om nu over te schakelen naar een periode waarin wel aandacht is voor het leren van het Nederlands als tweede taal voor deze groep leerlingen. Vandaar de hoofdtitel van het onderwijspakket *Overschakelen*. Een tweede betekenis van *overshakelen* is het gegeven dat Molukse leerlingen voortdurend overshakelen van het Moluks-Maleis naar het Nederlands en omgekeerd.

Molukse leerlingen

De zinsnede *in/voor klassen met Molukse leerlingen* vraagt ook om een nadere toelichting. Het genoemde onderzoek richtte zich op de taalvaardigheid van Molukse leerlingen. Daar de taalproblemen van de ene groep allochtone leerlingen niet in alle opzichten gelijk is aan die van een andere groep, is een dergelijke specificatie noodzakelijk om gericht te kunnen werken. De didactische handleiding en het lesmateriaal zijn echter niet alleen voor Molukse leerlingen bedoeld. Eén van de pedagogisch-didactische uitgangspunten van *Overschakelen* is: geen uitzonderingspositie voor Molukse leerlingen. In feite gaat het in dit pakket om een integratie van het NT2-onderwijs en het NT1-onderwijs. Anders gezegd: het gaat

om het 'gewone' onderwijs in de Nederlandse taal, maar dan mede opgezet vanuit het perspectief van aanwezige tweede-taalleerders. Van deze opzet en aanpak profiteren ook autochtone en niet-Molukse allochtone leerlingen. Nederlandse kinderen met schooltaalachterstanden zijn, zo blijkt uit voornoemd onderzoek, vergelijkbaar met tweede taalleerders. Taalfouten bij Molukse leerlingen die ofwel 'typisch-Moluks' zijn ofwel bij hen vaker voorkomen dan bij hun Nederlandse klasgenoten komen ook voor bij andere tweede-taalleerders, zo wordt aangenomen. Een goede NT2-didactiek moet dan ook rekening houden met de overeenkomsten en de verschillen bij alle taalleerders, of het nu om een eerste of tweede taal gaat.

Betekent dit nu ook dat *Overschakelen* alleen maar gebruikt kan worden in groepen en klassen waarin Molukse leerlingen zitten? Zeker niet, want het gaat toch om *Nederlands als tweede taal* in samenhang met Nederlands als moedertaal-onderwijs. De aangeboden didactiek en het lesmateriaal zijn dan ook te gebruiken in groepen en klassen waarin niet-Molukse tweede-taalleerders zitten. In dat geval zullen de hoofdstukken in het didactiekboek over 'De taalsituatie van Molukkers in Nederland' en 'Moluks-Maleis en Nederlands' voor leerkrachten niet (zo) relevant zijn. Er blijft echter genoeg over als handreiking voor hen die Nederlands als tweede taal (moeten) mogen) onderwijzen in meertalige groepen en klassen.

Het didactiekboek

Allereerst zijn daar in het didactiekboek *Werken aan tekstvaardigheid in klassen met Molukse kinderen* de hoofdstukken die ingaan op enkele algemene aspecten van het eerste en tweede taalonderwijs: 'De leerling en de tweede taal', 'De tweede taal' en 'De school en de tweede taal'.

In het tweede deel van het didactiekboek wordt verslag gedaan van het 'onderzoek naar de tekstvaardigheid van Molukse leerlingen'. De opname van de in het basis- en voortgezet onderwijs afgenomen toetsen, de daarvan gemaakte analyse en de daaruit getrokken conclusies bieden leerkrachten, al of niet in opleiding, mogelijkheden om deze toetsen zelf te (gaan) gebruiken in hun groep/klas, eventueel

met behulp van andere teksten. Met deze toetsen beschikken leerkrachten over instrumenten om woordkennis, tekstbegrip, kennis van voegwoorden en zinsverbanden, en de vaardigheid om teksten te schrijven bij hun eerste en tweede taalleerders te onderzoeken en hun onderwijs met betrekking tot deze aspecten aan te passen en/of uit te breiden. Het gebruik van deze toetsen, eventueel in aangepaste vorm, helpt om inzicht te krijgen in de taalvaardigheid van hun leerlingen.

In een voor elke leerkracht zinnig tussenhoofdstuk over 'het pedagogisch-didactisch kader' wordt ervoor gepleit om af te zien van geïsoleerde, mechanische training van deelvaardigheden. Bovendien wordt gewezen op het belang van het behandelen van formele taalaspecten in samenhang met taalinhouden en in relatie met het onderwijs in de eigen taal. Tenslotte wordt gevraagd om een thematische aanpak en inbedding van deelvaardigheids-oefeningen in een breder kader, waarvan de uitgangspunten zijn:

- geen uitzonderingspositie voor Molukse (en andere; A.K.) tweede-taalleerders,
- leerlinggericht werken met leerlingteksten,
- functioneel leesonderwijs vanaf de leesvoorbereiding,
- integratie van taalonderwijs en zaakvakonderwijs.

Werken aan ...

Op basis van het gedane onderzoek vragen de auteurs aan de gebruikers om zich met name te concentreren op vergroting van de (school)-tekstvaardigheid op lexicaal (woordenschat-uitbreiding), semantisch (betekeniscategorieën) en pragmatisch (tekst- en zinsverbanden) niveau. Deze suggestie wordt uitgewerkt in drie zeer praktisch gerichte laatste hoofdstukken: 'Werken aan woorden', 'Werken aan tijden' en 'Werken aan teksten'. Dit (derde) deel van het didactiekboek bevat naast een theoretische onderbouwing veel aanwijzingen, suggesties en oefeningen voor een leertaakgerichte aanpak van expliciet woordenschatonderwijs (leeskaarten, de keuze van thema's en woordenboekgebruik), voor het aanbieden van taalmiddelen om in het Nederlands 'tijd' aan te geven (bijvoorbeeld: middelen bij tijdstip, bij tijdsduur, bij gelijktijdigheid en bij op-

eenvolging) en voor het aanbrengen van samenhang in de lees- en schrijfvaardigheid door expliciet te werken aan teksten.

Een praktische uitwerking van het hoofdstuk 'Werken aan woorden' in het didactiekboek wordt geboden in de katern voor de bovenbouw van het basisonderwijs, *Werken aan woorden I; een project woordenschatuitbreiding geschiedenis*. Als thema is gekozen voor 'de Tweede Wereldoorlog'. Door middel van dit project, waarin zowel inhouds- als functiewoorden zijn opgenomen, wordt exemplarisch aangetoond hoe men systematisch aan woordenschatuitbreiding kan werken, zodat de leerlingen meer vertrouwd raken met het taalgebruik in zaakvakboeken. De laatste jaren wordt immers het belang van woordenschatonderwijs aan tweede-taalleerders sterk benadrukt. Een praktische handleiding met verschillende werkvormen om het woordenschatonderwijs een concrete invulling te geven ontbreekt echter.

Overschakelen / Werken aan woorden I (er volgen nog katernen met woorden uit andere zaakvakken) begint met een handleiding, waarin wordt ingegaan op de uitgangspunten en de opzet en werkwijze. Dan volgt 'lerarmateriaal' met onder andere: literatuur over de Tweede Wereldoorlog; informatie over de Oorlog op de Molukken) een 'intercultureel' aspect), korte inhoud van kinderboeken over dit thema, verklaring van uitdrukkingen, teksten uit methoden, lessuggesties bij functiewoorden, toelichting bij de woordenlijst en het woordenspel. Het derde deel biedt 'leerlingmateriaal', zoals een woordenlijst, tekstkaart, boekkaart, leeskaarten, oefenkaarten, themawoorden en functiewoorden, woordenspel, puzzels, werkwijzers voor het maken van een klassekrant, puzzels, een interview, een recensie en een artikel, en fotomateriaal (ook foto's uit Nederlands Indië).

Het 'werken aan teksten' wordt uitgewerkt in *Werken aan teksten I, een cursus tekstsoortgericht schrijven* voor onderbouwklassen in het voortgezet onderwijs. Het doel van dit katern is leerlingen beter en gemakkelijker te leren schrijven door ze stapsgewijs vertrouwd te maken met enkele veelvoorkomende tekstsoorten, zoals ingezonden brief, reclame-actie, krantebericht, levensbeschrijving, gebruiksaanwijzing, recept, bijsluiting, wervingsfolder, affiche en recensie. Met behulp van deze cur-

sus leren leerlingen op een systematische wijze naar teksten te kijken en na een analyse van voorbeelden zelf zo'n tekst te schrijven.

Dit katern begint met een handleiding, waarin de uitgangspunten en de werkwijze worden aangegeven en de verschillende tekstanalyses worden uitgewerkt. Het cursusmateriaal voor de leerlingen begint met een algemene inleiding, een introductieles, een tekstschema, een begrippenlijst, en een werkwijzer. Dan volgen 'werkkaarten' voor de lessen over de reeds genoemde tekstsoorten.

Een voorbeeld

Theun Meestringa van het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) noemt dit pakket in een bespreking in het tijdschrift *Samenwijs* een waardevolle aanvulling op de bestaande NT2-didactiekboeken en stelt dat de ontwikkeling van het vak Nederlands als tweede taal ermee kan overschakelen naar een hogere versnelling. Wel wijst hij op enkele beperkingen. Zo wordt er voorbij gegaan aan de mondelinge taalvaardigheid (luisteren en spreken). Het lesmateriaal is echter bestemd voor onderingestroomde leerlingen in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, waarvan mijns inziens aangenomen mag worden dat zij al over een mondelinge taalvaardigheid beschikken. Dit geldt zeker voor de Molukse leerlingen. Bovendien is het gericht werken aan de uitbreiding van de woordenschat vanzelfsprekend ook van belang en nuttig voor de mondelinge taalvaardigheid. Trouwens, er is geen enkele reden om alleen maar allesomvattende taalmethodes uit te brengen en een verbod op te leggen voor het ontwikkelen van materiaal voor deelvaardigheden, zeker als het om een voor het onderwijs zo belangrijk onderdeel als schrijfvaardigheid gaat. Juist het wijzen op het onmiskenbare belang van aandacht voor de mondelinge taalvaardigheid van tweede-taalleerders heeft er toe geleid dat er zeker in (de bovenbouw van) het basisonderwijs niet zelden onvoldoende aandacht aan de schrijfvaardigheid is en wordt geschonken. *Overschakelen* biedt daarom een zeer noodzakelijke, zij het beperkte, aanvulling op en bij bestaand materiaal.

De bewering van Meestringa dat het pakket

zich beperkt tot 'schooltaalvaardigheid' is niet geheel juist, alhoewel een dergelijke beperking ook een aanvaardbare aanvulling zou bieden. In het pakket ligt de nadruk op tekstvaardigheid (woorden, betekenissen, zinnen en teksten). Dat daarbij gebruik gemaakt wordt van teksten die op school (dus in 'schooltaal') worden gebruikt, ligt voor de hand. Dit is echter geen beperking tot schooltaalvaardigheid. En er mag dan een onderscheid te maken zijn tussen gewone dagelijkse omgangstaal en schooltaal, dit wil toch niet zeggen dat het om zó verschillende 'talen' gaat, dat het 'leren' van de ene (omgangs)taal zó los staat van het leren van die andere (school)taal, dat er expliciete aandacht geschonken moet worden aan een transfer van de ene naar de andere taal. De eerder geleerde (en te leren) omgangstaal krijgt een vervolg en aanvulling in het leren van de schooltaal (en later de vaktaal), waardoor de talige mens 'taalvaardig' wordt in de breedste zin van het woord en ij in staat is in alle omstandigheden 'taal' te gebruiken.

Een derde kritiekpunt van Meestringa, namelijk dat taalvaardigheid alleen in puur linguïstische termen aan de orde komt, is niet geheel terecht. Socio-linguïstische aspecten mogen dan in zekere zin ontbreken in de uitwerking, er wordt wel serieus aandacht geschonken aan de socio-culturele context. Met name in het hoofdstuk van het didactiekboek over de taalsituatie van Molukkers in Nederland.

Taal leerstrategieën ontbreken zeker niet. Juist de hoofdtukken 'Werken aan woorden, tijden en teksten' van het didactiekboekboek en de twee katernen (woordenschatuitbreiding en tekstsoortgericht schrijven) bieden leerkrachten en leerlingen veel strategieën om de betreffende onderdelen te onderwijzen en te oefenen.

Nu is een onderwijspakket als *Overschakelen*, dat bovendien nog niet compleet is (het is de bedoeling nog meer katernen te ontwikkelen), zeker niet in alle opzichten en aspecten volledig. Men kan dat betreuren, maar zelfs (al langer) bestaande methoden voor Nederlands als moedertaal zijn niet (en nooit) volledig. Bovendien is Nederlands als tweede taal toch een nieuw, vrij onontgonnen gebied, zowel in methodisch als didactisch opzicht. Er valt nog het nodige te leren en te ontdekken, ook door

ontwikkelaars van leermiddelen. Leerkrachten in de dagelijkse onderwijspraktijk zitten gewoonlijk ook niet te wachten op materiaal dat theoretisch volledig is. Het gaat hen om lesmateriaal dat op praktische wijze gepresenteerd en van duidelijke aanwijzingen en oefeningen voorzien is. Daaraan voldoet het onderwijspakket *Overschakelen* op voorbeeldige wijze.

Voorbeeldig allereerst in de zin van een goed beeld biedend van een NT2-didactiek, geïntegreerd in het onderwijs Nederlands aan meertalige groepen en rekening houdend met de eerste taal van de tweede-taalleerders. Voorbeeldig ook in de zin van tot voorbeeld strekend en uitnodigend tot navolging. Het is te hopen dat leerkrachten in basis- en voortgezet onderwijs zich niet laten weerhouden door het in de ondertitel vermelde 'voor/in klassen met Molukse leerlingen'. Het geboden voorbeeld biedt niet alleen ideeën aan een ieder die met tweede-taalleerders van doen heeft, maar ook veel bruikbare schema's, toetsen, werkvormen, suggesties en bovenal een 'didactiek' voor het tweede-taalonderwijs. Aan zo'n didactiek, die in de toekomst nog vervolmaakt moet worden, is nu eenmaal een grote behoefte, zoals de Commissie Van Kemenade opmerkte in het rapport *'Ceders in de tuin'*. Het pakket *Overschakelen* zal dan wel niet het laatste woord zijn in deze, maar het is zeker de moeite waard en het biedt een nieuwe impuls voor het onderwijs Nederlands in meertalige groepen en klassen, waarin een schakeling tot stand gebracht moeten worden tussen NT1, NT2 en OET (of OALT).

Noten

Witte, C.J., N.E. Bochove & Th.O. Kuhuwaal, *Schakels. Nederlandse taal voor kinderen uit een Maleis sprekend milieu*. Groningen, Wolters Noordhoff, 1968.

Meestringa, Th., *Overschakelen*. De NT2-didactiek in een hogere versnelling. In: *Samenwijs 13* (1992-1993) nr. 8, pp. 381-383.

Commissie Allochtone Leerlingen in het Onderwijs, *Ceders in de tuin. Naar een nieuwe opzet van het onderwijsbeleid voor allochtone leerlingen. Deel een*. Den Haag, SDU, 1992.